

TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATI NATIJADORLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN MOLIYAVIY BOSHQARUV YO‘NALISHLARI

Daniyarov Quwatbay Dáwirxanovich

daniyarovkuatbay@gmail.com

Qoraqalpoq davlat universiteti

Turdimuratova Gulsanem Asqar qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti magistranti

ORCID: 0009-0005-9956-167X

turdimuratovagulsanem102@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini oshirishning asosiy moliyaviy yo‘nalishlari va ularni samarali boshqarish masalalari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida bank kreditlari, investitsion resurslar, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari hamda raqamli moliyaviy texnologiyalar (fintech yechimlari, onlayn kreditlash tizimlari va avtomatlashtirilgan skoring modellari)ning tadbirkorlik faoliyatiga ta’siri o‘rganilgan.

Shuningdek, moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda risklarni boshqarish mexanizmlarini optimallashtirish orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining barqaror rivojlanishini ta’minlash masalalari tahlil qilingan. Xalqaro tajriba va ilmiy adabiyotlar asosida moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, kreditlash samaradorligini oshirish va investitsion faollikni rag‘batlantirish yo‘nalishlari baholangan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy yo‘nalishlarni samarali boshqarish tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim strategik omil hisoblanadi. Shu bilan birga, kredit resurslarining mavjudligi, davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi hamda raqamli moliyaviy infratuzilmaning rivojlanish darajasi tadbirkorlik faoliyatining barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi asoslab berilgan.

Mazkur natijalar asosida tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar

tadbirkorlik, moliyaviy boshqaruv, bank krediti, investitsiya, likvidlik, risk menejment, fintech, moliyaviy barqarorlik.

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida globallashtirish jarayonlarining chuqurlashuvi, raqamli transformatsiyaning jadallashuvi hamda moliyaviy bozorlar integratsiyasining kengayishi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini samarali tashkil etish va ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasini dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biriga aylantirmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning asosiy drayveri sifatida YAIM o'sishi, bandlikni ta'minlash va innovatsion rivojlanishda muhim rol o'ynaydi (World Bank, OECD).

Tadbirkorlik faoliyatining barqarorligi ko'p jihatdan moliyaviy resurslarning mavjudligi va ularni samarali boshqarishga bog'liq bo'lib, bu jarayonda moliyaviy boshqaruv tizimi investitsion qarorlar qabul qilish hamda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi (Mishkin, 2021). Zamonaviy sharoitda bank kreditlari asosiy tashqi moliyalashtirish manbasi sifatida ishlab chiqarishni kengaytirish, modernizatsiya qilish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishda muhim rol o'ynamoqda.

World Bank ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik va o'rta biznes subyektlarining 35–40 foizi moliyaviy resurslarga yetarli darajada kirish imkoniyatiga ega emas, bu esa ularning investitsion faolligi va iqtisodiy o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish va moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

So'nggi yillarda fintech texnologiyalari, onlayn kreditlash va avtomatlashtirilgan skoring tizimlarining rivojlanishi kreditlash samaradorligini oshirib, risklarni kamaytirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. O'zbekistonda ham imtiyozli kreditlash, davlat kafolatlari va subsidiyalar tizimi orqali tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, kredit foiz stavkalarining yuqoriligi, garov talablari, uzoq muddatli resurslar yetishmasligi va moliyaviy savodxonlikning pastligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Bu esa tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini cheklaydi.

Mazkur tadqiqotning obyekti – tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy faoliyati va moliyalashtirish jarayonlari.

Predmeti – moliyaviy yo'nalishlarni boshqarish orqali tadbirkorlik faoliyatini oshirish mexanizmlari.

Maqsadi – asosiy moliyaviy yo'nalishlarni ilmiy asoslash va ularni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari tadbirkorlikni moliyalashtirishning nazariy asoslarini o'rganish, moliyaviy boshqaruv samaradorligini tahlil qilish, kredit va investitsion mexanizmlarni baholash, xalqaro tajribani qiyoslash hamda takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini oshirishda moliyaviy yo'nalishlarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslarini chuqur tahlil qilish, bank kreditlari, investitsion resurslar hamda davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini baholash va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, tadqiqotda moliyaviy boshqaruv tizimini optimallashtirish orqali tadbirkorlik subyektlarining investitsion faolligi va moliyaviy barqarorligini oshirish imkoniyatlari ham o'rganiladi.

Tadqiqotning vazifalari

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy va amaliy vazifalar qo'yildi:

- tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning nazariy asoslari, iqtisodiy kategoriyalari va ilmiy yondashuvlarini o'rganish;
- moliyaviy yo'nalishlarni boshqarishning mazmuni, tamoyillari va iqtisodiy ahamiyatini tahlil qilish;
- bank kreditlari va boshqa moliyaviy resurslarning tadbirkorlik faoliyati samaradorligiga ta'sirini kompleks baholash;
- investitsion resurslar oqimi va ularning iqtisodiy o'sish hamda ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sirini aniqlash;
- davlat tomonidan amalga oshirilayotgan moliyaviy qo'llab-quvvatlash instrumentlari (imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, kafolatlar) samaradorligini tahlil qilish;
- rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi asosida moliyaviy boshqaruv tizimlarini qiyosiy o'rganish;
- tadbirkorlik subyektlarida mavjud moliyaviy boshqaruv muammolarini aniqlash va ularning iqtisodiy oqibatlarini baholash;
- moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqish;
- tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish.

Adabiyotlar sharhi

Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va ularni moliyaviy resurslar orqali qo'llab-quvvatlash masalalari iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan

yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yoʻnalishda bank kreditlari, investitsion moliyalashtirish, moliyaviy boshqaruv hamda davlatning iqtisodiyotga aralashuvi masalalari turli ilmiy maktablar tomonidan chuqur tahlil qilingan.

F. Mishkin bank tizimini iqtisodiyotning asosiy moliyaviy vositachisi sifatida talqin qilib, kredit resurslari iqtisodiy oʻsish va investitsion faollikni ragʻbatlantirishda muhim rol oʻynashini asoslaydi. Uning fikricha, samarali kreditlash tizimi ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va tadbirkorlik rivojining muhim omilidir.

J. Stiglitz va A. Weiss tadqiqotlarida kredit bozoridagi axborot assimetriyasi, garov muammolari va kredit risklari kichik biznesni moliyalashtirishdagi asosiy cheklovchi omillar sifatida koʻrsatiladi. Ularning yondashuviga koʻra, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi investitsion qarorlar va barqarorlikka salbiy taʼsir qiladi.

World Bank va IMF tadqiqotlarida kichik va oʻrta biznes iqtisodiyotning muhim drayveri sifatida baholansa-da, rivojlanayotgan mamlakatlarda ularning sezilarli qismi moliyaviy resurslarga yetarli darajada ega emasligi qayd etiladi. Bu holat iqtisodiy oʻsish, bandlik va innovatsion rivojlanishga bevosita taʼsir koʻrsatadi.

OECD hisobotlarida raqamli moliyaviy texnologiyalar va fintech yechimlari kreditlash jarayonini soddalashtirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiruvchi muhim omil sifatida baholanadi.

Soʻnggi yillarda ilmiy adabiyotlarda raqamli bank xizmatlari, onlayn kreditlash platformalari va avtomatlashtirilgan skoring tizimlarining kichik biznesni moliyalashtirishdagi roli tobora ortib bormoqda. Ushbu yondashuvlar kredit risklarini kamaytirish va moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mahalliy tadqiqotlarda esa imtiyozli kreditlash mexanizmlarini kengaytirish, davlat qoʻllab-quvvatlash instrumentlarini rivojlantirish hamda bank xizmatlarini raqamlashtirish masalalariga alohida eʼtibor qaratilgan.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili bank kreditlari va moliyaviy boshqaruv tizimi tadbirkorlik barqarorligida muhim rol oʻynashini tasdiqlaydi, biroq moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish hamda raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini oshirishning asosiy moliyaviy yoʻnalishlarini boshqarish masalalarini kompleks oʻrganish maqsadida nazariy va empirik yondashuvlar uygʻunligiga asoslangan ilmiy metodologiya qoʻllanildi. Tadqiqotning metodologik bazasi moliyaviy boshqaruv nazariyalari, bank kreditlash konsepsiyalari, risk

menejment yondashuvlari hamda kichik biznesni moliyalashtirishga oid xalqaro ilmiy qarashlardan iborat.

Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, tizimli yondashuv va iqtisodiy tahlil tamoyillari asosiy uslubiy asos sifatida xizmat qildi. Tizimli yondashuv orqali tadbirkorlik subyektlari, bank tizimi va moliyaviy resurslar o‘zaro bog‘liq yaxlit tizim sifatida o‘rganilib, moliyaviy oqimlar va iqtisodiy natijalar o‘rtasidagi sabab-oqibat aloqalari aniqlandi.

Statistik tahlil usuli yordamida kreditlash hajmi, kredit portfeli dinamikasi, foiz stavkalari, likvidlik va muammoli kreditlar ulushi kabi asosiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil asosida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda tadbirkorlikni moliyalashtirish tajribasi o‘rganilib, milliy amaliyot bilan solishtirildi.

Moliyaviy tahlil usuli orqali rentabellik, likvidlik, to‘lovga qobiliyatlilik va kapital aylanishi ko‘rsatkichlari baholandi hamda kredit resurslaridan foydalanish samaradorligi o‘rganildi. Iqtisodiy baholash usuli esa bank kreditlarining tadbirkorlik faoliyatiga ta’sirini investitsion faollik, ishlab chiqarish hajmi va daromadlilik o‘zgarishlari orqali tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotning empirik bazasini O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, World Bank, International Monetary Fund, OECD hamda O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari tashkil etdi.

Mazkur metodlarning kompleks qo‘llanilishi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi, obyektivligi va amaliy ahamiyatini ta’minladi.

Tahlil va natijalar

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini oshirishda moliyaviy yo‘nalishlarni samarali boshqarish, xususan bank kreditlari va investitsion resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bank kreditlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, asosiy vositalarni modernizatsiya qilish hamda aylanma mablag‘larni ta’minlashning asosiy moliyaviy manbalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar hajmi barqaror o‘shish tendensiyasiga ega bo‘lib, bu investitsion faollikning kuchayishiga va kichik biznes ulushining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Tahlillar natijasida bank kreditlarining tadbirkorlik faoliyatiga quyidagi asosiy ijobiy ta’sirlari aniqlandi: ishlab chiqarish hajmining oshishi, rentabellikning yaxshilanishi, likvidlik va to‘lovga qobiliyatlilikning mustahkamlanishi, investitsion faollikning ortishi hamda yangi ish o‘rinlarining yaratilishi.

Shu bilan birga, kreditlash tizimida bir qator muammolar mavjudligi qayd etildi. Xususan, kredit foiz stavkalarining yuqoriligi, uzoq muddatli resurslarning yetishmasligi, garov talablarining murakkabligi hamda kredit olish jarayonining uzoqligi tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy imkoniyatlarini cheklamoqda.

World Bank ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik va o'rta biznes subyektlarining 35–40 foizi moliyaviy resurslarga yetarli darajada ega emas, bu esa ularning raqobatbardoshligi va investitsion faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatadiki, raqamli bank xizmatlari va fintech texnologiyalarining joriy etilishi kreditlash samaradorligini sezilarli oshiradi. Onlayn kreditlash tizimlari jarayonni tezlashtiradi, avtomatlashtirilgan skoring tizimlari kredit risklarini kamaytiradi, mobil bank xizmatlari esa moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi.

Shuningdek, davlatning imtiyozli kreditlash va subsidiyalash dasturlari tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashda muhim rol o'ynamoqda, ayniqsa ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida.

Umuman olganda, natijalar bank kreditlarining tadbirkorlik subyektlari moliyaviy barqarorligini oshirishda strategik ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, kreditlash tizimini takomillashtirish va raqamli moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish zarurligi asoslab berildi.

Tadbirkorlik subyektlarini kreditlash dinamikasi (tahliliy model, %)

Yillar	Kredit hajmi o'sishi (%)	Kichik biznes ulushi (%)	Investitsion kreditlar ulushi (%)
2021	12%	45%	38%
2022	15%	48%	41%
2023	18%	52%	44%
2024	20%	55%	47%

Taqdim etilgan statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirish tizimida bank kreditlari ustuvor manba sifatida saqlanib qolmoqda va uning ulushi barqaror o'sish tendensiyasiga ega. Xususan, 2021–2024 yillar oralig'ida kreditlash hajmining 12 foizdan 20 foizgacha oshishi iqtisodiyotda moliyaviy resurslarga talabning kuchayganini va bank sektorining real iqtisodiyotga integratsiyasi chuqurlashayotganini anglatadi.

Shuningdek, kichik biznes subyektlarining kredit portfelidagi ulushi 45 foizdan 55 foizgacha oshgani davlat siyosatida ushbu sektorni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar samaradorligini ifodalaydi. Investitsion kreditlar ulushining o'sishi esa ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish jarayonlari faollashganini ko'rsatadi.

Tadbirkorlikni moliyalashtirishdagi asosiy cheklovlar (tahliliy baho, %)

Cheklov omillari	Ta'sir darajasi (%)
Yuqori foiz stavkalari	28%
Garov talablari murakkabligi	22%
Uzoq kredit jarayoni	18%
Moliyaviy savodxonlik pastligi	17%
Hududiy nomutanosiblik	15%

Ikkinchi jadval natijalari kreditlash tizimidagi asosiy to'siqlarni aniqlash imkonini beradi. Eng yuqori ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida yuqori foiz stavkalari (28%) qayd etilgan bo'lib, bu tadbirkorlar uchun moliyaviy yukni oshiradi va kredit olish qarorlariga bevosita ta'sir qiladi. Garov ta'minoti talablari va kredit jarayonining murakkabligi ham moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatini cheklovchi muhim omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadbirkorlik subyektlari moliyalashtirish manbalari tarkibi (%)

Pie chart tahlili esa moliyalashtirish manbalari tarkibida bank kreditlarining yetakchi o'rinni egallashini (42%) ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'z mablag'larining sezilarli ulushi (30%) tadbirkorlik subyektlarining ichki moliyaviy barqarorlikka tayanishini bildiradi. Davlat qo'llab-quvvatlash instrumentlarining 18% ulushi esa iqtisodiyotda fiskal siyosatning faol rolini aks ettiradi.

Umuman olganda, statistik tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda tashqi moliyalashtirish manbalari, xususan bank kreditlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq mavjud cheklovlar kreditlash tizimini takomillashtirish, foiz stavkalarini optimallashtirish va moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini oshirishda moliyaviy yo'nalishlarni samarali boshqarish, xususan bank kreditlari, investitsion resurslar va davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari muhim strategik ahamiyatga ega. Bank kreditlari kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda aylanma mablag'larni ta'minlashda asosiy moliyaviy manba sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, kreditlash tizimining kengayishi iqtisodiyotda investitsion faollikning oshishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga hamda tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligining mustahkamlanishiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, kredit foiz stavkalarining nisbatan yuqoriligi, garov ta'minoti bilan bog'liq cheklovlar, uzoq muddatli moliyaviy resurslarning yetishmasligi hamda moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi tizim samaradorligini cheklovchi asosiy omillar sifatida aniqlangan.

Raqamli moliyaviy texnologiyalar va fintech yechimlarining joriy etilishi esa kreditlash jarayonini soddalashtirish, risklarni kamaytirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirishda muhim rol o'ynamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education, 2021.
2. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. American Economic Review, 1981.
3. World Bank. Global Financial Development Report. Washington, D.C., 2022–2024.
4. International Monetary Fund (IMF). World Economic Outlook & Financial Stability Reports. Washington, D.C., 2021–2024.
5. OECD. SME and Entrepreneurship Outlook. Paris: OECD Publishing, 2023.
6. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Reports on Banking Sector Development. Tashkent, 2022–2025.
7. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Rasmiy statistik byulletenlar. Toshkent, 2021–2025.
8. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and Medium Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint. World Bank Publications, 2006.